

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΣΣΑ ΛΑΓΚΑΔΑ (1870-1912)

Σεβαστή Καρύπη

Εκπαιδευτικός ΠΕ70, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, sevikkar1@gmail.com

Εισαγωγή

Στην παρούσα εισήγηση παρουσιάζουμε την οργάνωση της εκπαίδευσης στην Όσσα κατά το χρονικό διάστημα 1870–1912. Στο πρώτο μέρος της εργασίας θα περιγράψουμε την περιοχή και τις ιδιαιτερότητες του πληθυσμού, στο δεύτερο θα αναφερθούμε στους φορείς που συμμετείχαν στη διαμόρφωση της εκπαίδευσης και στο τρίτο μέρος στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της.

1. Όσσα Λαγκαδά

Κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ Κριμαϊκού και Βαλκανικών πολέμων (1856-1912) η διοικητική περιφέρεια της Μακεδονίας ορίζεται από σαφή γεωγραφικά όρια στα οποία περιλαμβάνονται τα βιλαέτια της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου, καθώς και ένα μεγάλο τμήμα του βιλαετίου Κοσσόβου και του σαντζακίου των Σερβίων. Οι ευρύτερες περιφέρειες των βιλαετίων υποδιαιρούνται σε σαντζάκια (νομούς) και καζάδες (επαρχίες). Στο σαντζάκι της Θεσσαλονίκης υπάγονται και οι καζάδες της Θεσσαλονίκης και του Λαγκαδά¹.

Η Όσσα ανήκει γεωγραφικά στην περιοχή Λαγκαδά. Σε υψόμετρο 650 μ. αποτελεί έναν παραδοσιακό οικισμό κτισμένο στις πλαγιές του όρους Βερτίσκου. Το παλιό της όνομα είναι Βισόκα ή Βυρσώκα. Βισόκα σημαίνει στην τοπική διάλεκτο τον τόπο που βρίσκεται σε ψηλό σημείο και έχει καλή ορατότητα, ενώ το Βυρσώκα προέρχεται από τη λέξη «Βύρσα» καθώς στην περιοχή άκμασαν πολλά βυρσοδεψία και τσαγκαράδικα².

Η πλειονότητα των κατοίκων της είναι ντόπιοι γηγενείς Μακεδόνες, υπάρχουν όμως μαρτυρίες πως εγκαταστάθηκαν στον οικισμό κατά τον 18^ο αιώνα ομάδες οικογενειών από την Ήπειρο. Αργότερα το 1922, με την ανταλλαγή των πληθυσμών εγκαταστάθηκαν στην Όσσα γύρω στις 20 οικογένειες από το Αλμαλί της επαρχίας Ραιδεστού της ανατολικής Θράκης.

Αποτελεί καύχημα αυτού του μικρού τόπου η προσφορά της Αγίας Μεγαλομάρτυρος Κυράννας, που μαρτύρησε για το χριστιανικό της φρόνημα το Φεβρουάριο του 1751³.

Στα χρόνια της Οθωμανοκρατίας η Όσσα ανήκε σε μία από τις αρχαίες Επισκοπικές Επαρχίες, γνωστή ως επισκοπή Λητής και Ρεντίνης η οποία τελούσε υπό τη δικαιοδοσία της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης. Σήμερα υπάγεται στην Ιερά Μητρόπολη Λαγκαδά, Λητής και Ρεντίνης.

¹ Παπαδόπουλος Σ., *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, 1970.

² Γιαρέντ Μ., Γρανή Μ., Νικολάκη Σ., *Ιστοριογεωγραφική περιγραφή του οικισμού της Όσσας*, στο *Βιώσιμη Αγροτική Ανάπτυξη του ορεινού οικισμού της Όσσας*, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 2001, σ. 33.

³ Μήτσας Άγγ., *Η Όσσα μέσα στο χρόνο και την ιστορία*, στο *Βιώσιμη Αγροτική Ανάπτυξη του ορεινού οικισμού της Όσσας*, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 2001, σ. 23.

Οποιαδήποτε σπουδή που αφορά την εκπαίδευση προϋποθέτει μελέτη της εθνοθησκευτικής κατάστασης που επικρατεί στην περιοχή. Καθ' όλη την οθωμανοκρατία οι υπήκοοι της αυτοκρατορίας διακρίνονταν με κριτήριο το θρήσκευμα και όχι βάσει της εθνικότητας ή της γλώσσας τους. Κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και έως την απελευθέρωση, στην περιοχή της Μακεδονίας ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού παρέμενε σε ρευστή και ακαθόριστη ακόμη ταυτότητα, γεγονός που ενισχυόταν από τις προπαγανδιστικές ενέργειες των Βουλγάρων και των Ρουμάνων. Ακόμη και η γλώσσα δεν αποτελούσε ασφαλές κριτήριο καθορισμού της εθνικότητας, καθώς η μακρόχρονη συμβίωση και οι επιμειξίες μεταξύ αλλόθρησκων, αλλά και ομόθρησκων δημιούργησαν έναν μεγάλο αριθμό δίγλωσσων, αν όχι πολύγλωσσων κατοίκων⁴.

Διαβάζοντας την περιγραφή της δημογραφικής κατάστασης της Όσας του 1909 στο «Μακεδονικό Ημερολόγιο» του Σιώρη Μακεδών: «η Ελληνορθόδοξος κομπόλις Βυσόκα, συγκειμένη εξ 180 χριστιανικών οικιών και 100 περίπου οθωμανικών⁵», συμπεραίνουμε ότι η κοινότητα της Όσας βρισκόταν στην πλεονεκτική θέση να αποτελείται από μεγάλο ποσοστό ελληνικού πληθυσμού. Ως εκ τούτου δεν αντιμετώπισε την απειλή των σχισματικών που εμφανίστηκαν μετά την ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας το 1870.

2. Οργάνωση της Εκπαίδευση

Στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας η Εκκλησία βάσει των προνομίων είχε τη μέριμνα για την εκπαίδευση των χριστιανών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιερεμίας Β΄ ο Τρανός όταν το 1593 με τον Ζ΄ Κανόνα της Συνόδου της Κωνσταντινούπολης αποφάσισε τη σύσταση σχολείων σε όλες τις έδρες των μητροπόλεων με σκοπό την εκπαιδευτική συγκρότηση των σκλαβωμένων Ελλήνων⁶.

Συστηματικότερη οργάνωση της εκπαίδευσης σημειώθηκε όταν το Οικουμενικό Πατριαρχείο, εφαρμόζοντας τις διατάξεις του «Χάτι Χουμαγιούν», συνέταξε τους Γενικούς Κανονισμούς (Αύγουστος 1858 – Φεβρουάριος 1860) που είχαν ισχύ έως τη Συνθήκη της Λωζάνης το 1923. Προκειμένου η ορθόδοξη κοινότητα να αντεπεξέρθει στις απαιτήσεις των καιρών, το Πατριαρχείο ανέπτυξε στρατηγική αναδιοργάνωσης, υπό την πίεση των διαπραγματεύσεων των ευρωπαϊκών κρατών και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Προέβη σε συγκεκριμένες ενέργειες με σκοπό την αναβάθμιση της παιδείας και τη σύσταση και λειτουργία σχολείων εκκλησιαστικής και κοσμικής εκπαίδευσης⁷.

Στον καζά Λαγκαδά τη μέριμνα όλων των σχολείων είχε ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης μαζί με τη σχολική εφορεία η οποία σε κάθε κοινότητα εκλεγόταν κατά τον μήνα Ιούλιο ή Αύγουστο και αποτελούνταν από δύο ή τρία μέλη. Η σχολική εφορεία διόριζε δασκάλους, επόπτευε το έργο τους, όριζε τον μισθό τους, τιμωρούσε ή έπαυε όταν οι εκπαιδευτικοί προέβαιναν σε παραβάσεις. Επίσης, είχε την ευθύνη

⁴ Παπαδόπουλος Σ., ό.π.

⁵ Σιώρης Μακεδών, «Η ελληνορθόδοξος κομπόλις Βυσόκα», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, 1909..

⁶ Βαλαής Διον., *Εκκλησία και σχολική παιδεία, επί τη βάσει πατριαρχικών και συνοδικών εγγράφων της περιόδου 1593-1821*, Θεσσαλονίκη, 2015, σ.71.

⁷ Κυριατζή Αντ., *Πνευματική κίνηση και ιδεολογικά ρεύματα του γένους και του ελληνισμού στους χρόνους της οθωμανικής κυριαρχίας μέσα από τις εκδόσεις των Φυλλαδίων*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πουρνάρα, 2009.

της λειτουργίας και της συντήρησης των σχολείων και της παροχής κατοικίας στον δάσκαλο.

Κατά την τετραετία που ο Ιωακείμ Γ΄ διατέλεσε Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1874-1878) έδειξε ιδιαίτερο ζήλο και φροντίδα για τα σχολεία. Στον εγκωμιαστικό λόγο που του απηύθυνε ο Γυμνασιάρχης Δημητριάδης για την εκλογή του ως Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως τονίζει: «*Εναργεστάτην δ' έχων συνείδησιν της τε καθόλου αξίας των γραμμάτων και της εν τη Ανατολή εκπολιτιστικής του έθνους ημών δυνάμεως μετά θερμής καρδίας και νου υγιούς ειργάζεσο υπέρ των σχολείων – των παιδευτηρίων τούτων της νέας γενεάς, της αγαθής της πατρίδος ελπίδος...⁸*».

Ωστόσο, στον καζά Λαγκαδά έως τον 18^ο αι. θεσμοθετημένη κοινοτική αρχή δεν υπήρχε, η εκπαίδευση αποτελούσε αποσπασματικό έργο ιερέων και μοναχών και παρεχόταν μόνο σε αγόρια. Η καθυστέρηση αυτή οφειλόταν στην έλλειψη λογίων και στο χαμηλό βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού. Οργανωμένα κοινοτικά σχολεία εμφανίστηκαν στα μέσα του 19^{ου} αι., όπου γίνονταν δεκτά και τα κορίτσια· αρχικά σε μικτά δημοτικά, τα οποία αργότερα διαχωρίστηκαν σε Αρρεναγωγεία και Παρθεναγωγεία⁹.

Σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση διαδραμάτισαν διάφοροι φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι της Κωνσταντινούπολης, της Αθήνας και μετέπειτα τοπικοί, οι οποίοι δραστηριοποιήθηκαν κυρίως για την ανοικοδόμηση και συντήρηση σχολείων, την οικονομική ενίσχυση άπορων μαθητών και την ίδρυση βιβλιοθηκών. Τα δύο εθνικά κέντρα, Αθήνα και Κωνσταντινούπολη υπαγόρευαν μέσω των συλλόγων τους την εκπαιδευτική τους πολιτική για τη Μακεδονία· το Ελληνικό Βασίλειο μέσω του «εν Αθήναις Συλλόγου προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων» στην περίοδο 1869-1886 και το Οικουμενικό Πατριαρχείο μέσω του «εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου» από το 1871 - 1880¹⁰.

Στο έργο του Νικόλαου Τερζή «Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία» διαβάζουμε ότι «*Σε μια τεσσαρακονταετία (1870-1910) ιδρύθηκαν και έδρασαν, διασκεδασμένοι σε ολόκληρη τη Μακεδονία 53 φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι, 36 στο βιλαέτι Θεσσαλονίκης και 17 στο βιλαέτι Μοναστηρίου*». Στον καζά Λαγκαδά ιδρύθηκε το 1892 η «Φιλοπρόδος Αδερφότης»¹¹.

3. Η Εκπαίδευση στην Όσσα (1870-1912)

Ο Βαχάρογλου αναφέρει ότι «ήδη κατά το σχολικό έτος 1873 -1874 λειτουργεί η Σχολή Βυσσώκας καθώς ο «εν Θεσσαλονίκη Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος» διορίζει εκπαιδευτικό τον Α.Δ. Χρυσόχοο.» Σύμφωνα με συμβόλαιο της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης ανατίθεται το 1882 η διεύθυνση «της των αρρένων Σχολής» στον διδάσκαλο Νικόλαο Ιωαννίδη. Το Υπουργείο Εξωτερικών του ελεύθερου ελληνικού κράτους βάσει του προϋπολογισμού του 1886 -1887 επιχορηγεί το δημοτικό σχολείο

⁸ Νανάκης Ανδρ. (Μητροπ.), *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Ύστερη Οθωμανική Αυτοκρατορία, Από το Γένος και τη Εθναρχία στο Έθνος*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μπαρμπουνάκη, 2013, σ. 45.

⁹ Βαχάρογλου Ευστρ., *Όψεις οργάνωσης της εκπαίδευσης στην ευρύτερη περιοχή του Λαγκαδά από το 1850 έως το 1912*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη, 2015.

¹⁰ Μπουνίδης Κ., *Η δραστηριότητα των ελληνικών φιλεκπαιδευτικών συλλόγων στη Μακεδονία κατά την περίοδο 1869-1914*, στο Τερζής Ν. & Ζιώγου Σ.(επιμ.), *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία, Πρώτη προσέγγιση και απογραφή*, Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος Αδερφών Κυριακίδη, 1997, σ. 99.

¹¹ Τερζής Ν. & Ζιώγου Σ.(επιμ.), *ό.π.* σ.63.

Βυσσώκας με 15 οθωμανικές λίρες μέσα από τον «εν Αθήναις Σύλλογο προς διάδοσιν των Ελληνικών γραμμάτων»¹².

Στη Βυσσώκα το 1901-1902, λειτουργεί πέρα από την Αστική Σχολή (Αρρεναγωγείο), μια Αστική Σχολή Θηλέων (Παρθεναγωγείο) και ένα νηπιαγωγείο. Διδάσκουν δύο διδάσκαλοι, μία παρθεναγωγός και μία νηπιαγωγός, ενώ το σύνολο των μαθητών και μαθητριών ανερχόταν στους διακόσιους τριάντα επτά (237). Το ίδιο χρονικό διάστημα το μαθητικό δυναμικό στον Σωχό αριθμούσε διακόσιους σαράντα τέσσερις (244) και στον Λαγκαδά εκατόν ογδόντα δύο (182).

Η μισθοδοσία των εκπαιδευτικών γίνεται από τη Μητρόπολη, συνεισφέρουν επίσης, η κοινότητα, η τοπική εκκλησία και συνεπικουρικά χρησιμοποιούνται τα έσοδα που προέρχονται από τα κτήματα της κοινότητας.

Τα έξοδα για τα βιβλία των μαθητών, για την καύσιμη ύλη των σχολείων και των καταλυμάτων που παρέχονταν στους εκπαιδευτικούς, για τις επιδιορθώσεις των σχολείων καλύπτονταν από τους ίδιους φορείς¹³.

Όσον αφορά τη διδακτέα ύλη που διδάσκεται αυτή την περίοδο δίνεται βαρύτητα στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Μελέτη του Βιβλίου Ύλης κατά το σχολικό έτος 1911-1912 προβλέπει 58 ώρες διδασκαλία της Ελληνικής, 18 ώρες των Μαθηματικών και 12 των Θρησκευτικών. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι διδασκόταν η τουρκική γλώσσα 12 ώρες, καθώς και η γαλλική 2 ώρες.

Πολλές πληροφορίες για τη δημογραφική κατάσταση στην Όσσα παίρνουμε από τις εκθέσεις των επιθεωρητών των Ελληνικών Σχολείων. Ο επιθεωρητής Άγγελος Παππαζαχαρίου αναφέρει «*Ημείς φρονούμεν ότι οι οθωμανοί αποτελούντες το τέταρτον του όλου πληθυσμού της κομοπόλεως..*»¹⁴. Η αριθμητική υπεροχή των Ελλήνων της Όσσας έναντι των Τούρκων αναπαριστάται στους παρακάτω πίνακες. Κατά το χρονικό διάστημα 1903-1906 σε σύνολο 377 οικογενειών, οι 85 είναι οθωμανικές και οι 292 ελληνικές.

Σχολικό Έτος	Οθωμανικές Οικογένειες	Άντρες	Γυναίκες
1903-1904	85	275	250

Σχολικό Έτος	Ελληνικές Οικογένειες	Άντρες	Γυναίκες	Μαθητές
1905-1906	292	705	675	228

Πίνακας 1. Δημογραφικά στοιχεία Όσσας

Γενικές παρατηρήσεις

Το θεσμικό καθεστώς της εκπαίδευσης του οθωμανοκρατούμενου ελληνισμού παρείχε τη δυνατότητα ελεύθερης λειτουργίας και οργάνωσης της εκπαίδευσης στην περιοχή της Όσσας Λαγκαδά. Σε μια κομόπολη όπου το μουσουλμανικό στοιχείο

¹² Βαχάρογλου Ευστρ., ό.π., σσ. 54-55.

¹³ Βαχάρογλου Ευστρ., ό.π., σσ. 58-59.

¹⁴ Βαχάρογλου Ευστρ., ό.π., σ. 65.

υπολειπόταν κατά πολύ από το ελληνικό και όπου η χριστιανική πίστη ελάχιστα επηρεάστηκε από τις προπαγανδιστικές δράσεις της Βουλγαρικής Εξαρχίας λειτουργούσαν το διάστημα των σαράντα ετών που μελετάμε τρία διδακτήρια, ένα αρρυναγωγείο, ένα παρθεναγωγείο και ένα νηπιαγωγείο. Επίσης, το μαθητικό δυναμικό της Όσας συναγωνιζόταν αριθμητικά το αντίστοιχο των δύο άλλων μεγάλων κωμοπόλεων του καζά Λαγκαδά, του Σωχού και του Λαγκαδά.

Η εκπαίδευση στην Όσσα οργανώθηκε κάτω από ιδιαίτερα ευνοϊκές συνθήκες για τα δεδομένα της εποχής. Καθοριστική υπήρξε η συμβολή του Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης που αποτελούσε και την πνευματική αρχή του τόπου, των τοπικών κοινοτικών δομών, των φιλεκπαιδευτικών συλλόγων με έδρες τα δύο κέντρα της εποχής, Κωνσταντινούπολη και Αθήνα και του νεοϊδρυθέντος Ελληνικού Κράτους.

Βιβλιογραφία

Βαλαής, Διονύσιος, *Εκκλησία και σχολική παιδεία, επί τη βάσει πατριαρχικών και συνοδικών εγγράφων της περιόδου 1593-1821*, Θεσσαλονίκη, 2015.

Βαχάρογλου Ευστράτιος, *Όψεις οργάνωσης της εκπαίδευσης στην ευρύτερη περιοχή του Λαγκαδά από το 1850 έως το 1912*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη, 2015.

Γιαρέντ Μ., Γρανή Μ., Νικολάκη Σ., *Ιστοριογεωγραφική περιγραφή του οικισμού της Όσας*, στο *Βιώσιμη Αγροτική Ανάπτυξη του ορεινού οικισμού της Όσας*, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 2001.

Κυριατζή Αντωνία, *Πνευματική κίνηση και ιδεολογικά ρεύματα του γένους και του ελληνισμού στους χρόνους της οθωμανικής κυριαρχίας μέσα από τις εκδόσεις των Φυλλαδίων*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πουρνάρα, 2009.

Μήτσας, Άγγελος, *Η Όσσα μέσα στο χρόνο και την ιστορία*, στο *Βιώσιμη Αγροτική Ανάπτυξη του ορεινού οικισμού της Όσας*, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 2001.

Νανάκης Ανδρέας, (Μητροπ.), *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Ύστερη Οθωμανική Αυτοκρατορία, Από το Γένος και τη Εθναρχία στο Έθνος*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μπαρμπουνάκη, 2013.

Παπαδόπουλος, Στέφανος, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, 1970.

Σιώρης Μακεδών, «Η ελληνορθόδοξος κωμόπολις Βυσόκα», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, 1909.

Τερζής, Νικόλαος, Ζιώγου, Σιδηρούλα (επιμ.), *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία, Πρώτη προσέγγιση και απογραφή*, Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος Αδερφών Κυριακίδη, 1997.